КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. БЕДЕН, СМОЛЯНСКИ ОКРЪГ

Маргарита Ваклинова

Поради близостта си с централни пътища през Родопите с. Беден е било място на продължително заселване през много епохи. То е разположено във вододела на р. Въча на 12 км от гр. Девин в югоизточна посока на надморска височина 1100 м.

В границите на самото селище и около него са се запазили много красноречиви останки от миналия живот на хората тук. Преди години, след разкриване в края на селото на голям средновековен некропол с богат материал,[1] Беден стана предмет на специално внимание от страна на организираната от Българската академия на науките Комплексна родопска експедиция.

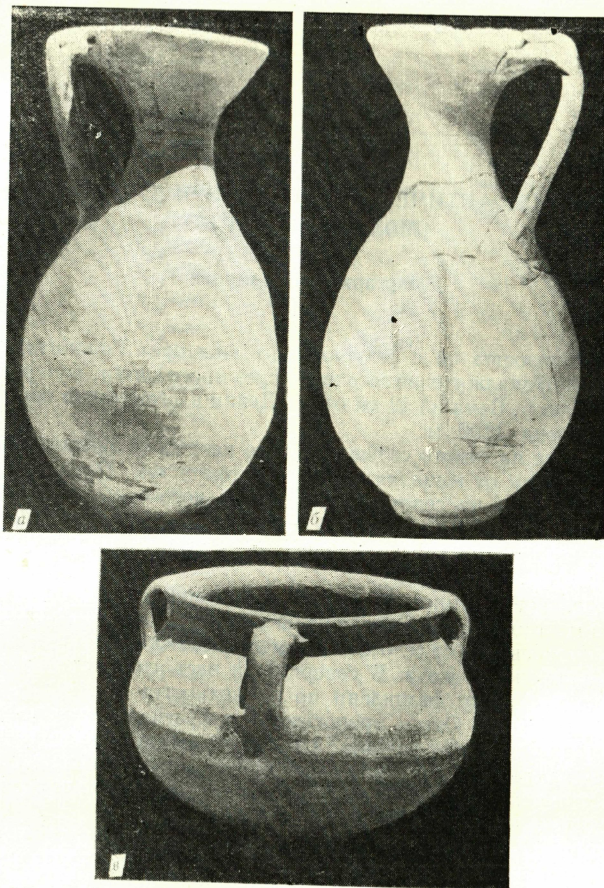
Късносредновековният некропол е разположен непосредствено на склона под местността, известна сред населението с името Голямата чорква, на около 500 м северно от селото. Тази местност е свързана с живота на траките през латенската епоха. В северната ѝ част изобилствуват фрагменти от латенска керамика, разпилени по повърхността и в културния пласт над основната скала. Оттам произхождат и фрагменти с релефни изображения на тракийския бог-конник.[2] На същото място поради доброто местоположение траките са обитавали дълго време, за което говорят разкритите два тракийски некропола от римската епоха в м. Голямата чорква и в м. Бучек на около 7 км североизточно от селото.

През юни 1963 г. във връзка със строежа на картофохранилище в м. Бучек бил разкрит гроб. При главата на погребания били намерени каничка и чаша с три малки вертикални дръжчици, а при краката — втора каничка от същия вид (обр. 1). Те бяха предадени по-късно в Окръжния исторически музей в Смолян и записани в инвентарната книга под № I-109, 110, 111. Откривателите не можеха да дадат никакви по-подробни сведения за самото погребение освен за ориентацията изток—запад и за разположението на инвентара.

---

[1] С. Георгиева. Археологически проучвания в Родопите през 1960 г. — Археология; III, 1961, кн. 4, с. 15—16; Ст. Михайлов и Сп. Герджиков. Резултати от работата на археологическата експедиция. — Родопски устрем, бр. 59 (98), 1960.

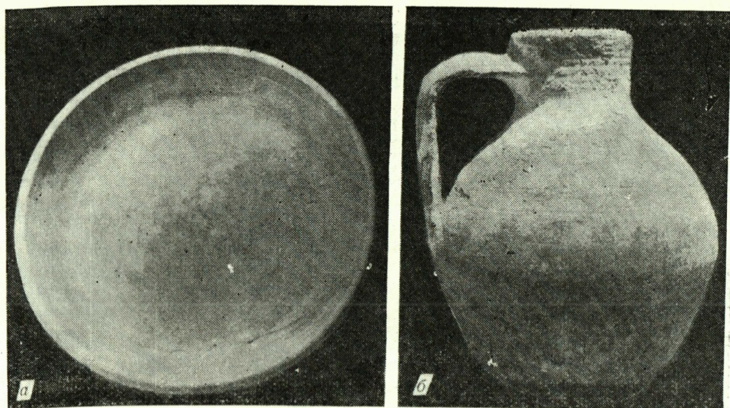
[2] G. Kazarow. Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, Budapest, 1938, № 100 und 101.

Обр. 1
Късноантичен гроб в м. Бучек — с. Беден, инвентар

По същото време при разширяването на пътя, пресичащ южния склон на височината Голямата чорква, били разкрити 3 гроба и отбелязан четвърти. В един от разкритите гробове били намерени, а впоследствие и предадени в музея в Смолян паничка (инв. № I-121) и кана (инв. № I-122), които били открити при краката на погребания (обр. 2).

Първото разкрито погребение се намирало в югозападната част на склона. Не са били намерени нито инвентар, нито отбелязани следи от погребално съоръжение. Положеният в изрязана в шистите яма мъртвец не бил в

Обр. 2 *а, б*

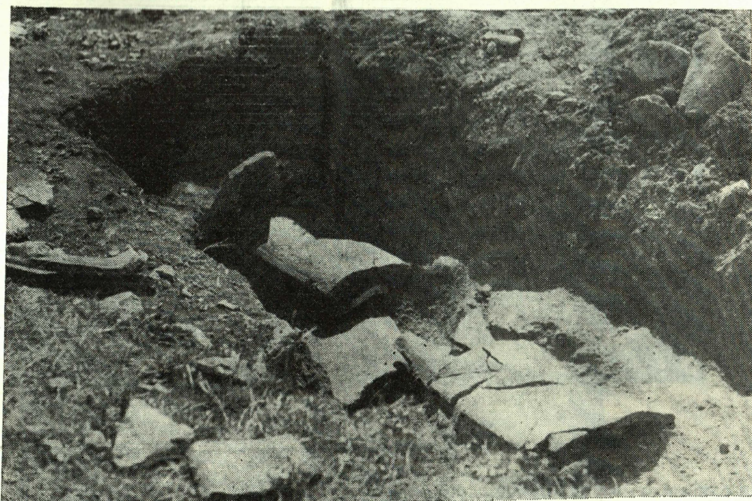
Инвентар от късноантичен гроб в м. Голямата чорква — с. Беден

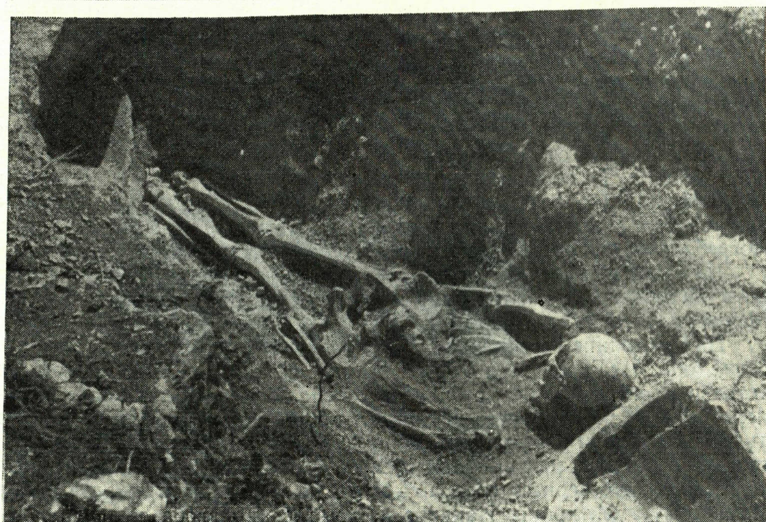
предварително изградена или оформена камера. Сега скелетът се откри на дълбочина 0,30 м от съвременната повърхност, дължината му е била само 1,30 м. Посоката на погребението била северозапад—югоизток.

Второто погребение било разкрито на същата дълбочина. Дължината на скелета е около 1,60 м. В него северно от краката били намерени двете предадени в музея съдчета. Каничката била изправена, а паничката обърната с дъното нагоре. Освен това вътре била намерена и малка дървена съдинка с кърпеж от медна пластинка, свързана с дървото чрез медна усукана телчица. Тя обаче се разпаднала след изваждането и по-късно от нея се намериха само незначителни части и металната обшивка, изхвърлени от намервачите под съседния храст. Гробът бил ограден и покрит с тегули. Погребението е ориентирано северозапад—югоизток.

На същата дълбочина от повърхността и на разстояние 2,40 м от второто погребение към изток било разкрито третото погребение. То също е оформено с тегули, посоката е изток—запад. Други сведения за него няма.

На разстояние 1 м източно от третия гроб бе разкрито четвъртото погребение (обр. 3). Гробът бил очертан от тегули, които сега се намериха значително фрагментирани. Те били поставени в порядъка, в който били намерени и при разкриването на третото погребение — по три изправени на дългите си страни и застъпени една с друга двускато срещнати тегули, затворени с по една тегула откъм главата и краката. От натиска на пръстта керемидите от северната страна са легнали, застъпени от южните, и са значително фрагментирани. Наклонени навътре към гроба са и изправените над главата и краката. При това погребение дълбочината от повърхността е по-голяма — 1,20 м, поради това, че склонът се вдига нагоре. Костите при скелета бяха запазени в сравнително добро състояние — само гръдният кош бе затиснат от паднала отляво тегула. Главата е леко извърната надясно и наведена надолу. Ръцете са попаднали под таза. При натиска же-

Обр. 3. Късноантично погребение в м. Голямата чорква

лязната коланна тока, намерена сега силно корозирана, се е свлякла от таза и се намери под лявата ръка. Погребението е на индивид от мъжки пол. Запазената дължина на скелета е 1,70 м.

Размерите на тегулите, намерени при погребенията, не са съвсем еднакви. Ширината варира от 0,38 до 0,45 м, дебелината от 0,02 до 0,03 м, а запазената дължина е 0,80 м. Извитите краища са завършвали с перваз навън. Някои имат следи от прекарани по тях пръсти преди изпичането, а други — отпечатъци от детски и кучешки крака.

Преди години още в Окръжния исторически музей в Смолян били предадени много материали, които по думите на хора от с. Беден били намерени също в гробове, разкривани случайно в подножието на Голямата чорква. Тези материали действително се намериха във фондовете на музея — 19 различни глинени съда и няколко метални предмета. Те заедно с данните от новоразкритите гробове могат да дадат една приблизителна картина на живота на тракийското население през римската епоха по тези места.

Съдовете, намерени в некропола, могат да бъдат разпределени в няколко основни групи: чаши (№ 3, 12, 13 в каталога); купи от два вида: със сив цвят—два типа (I — № 6, 7, 8 и II — № 9 и 10) и с червен цвят (№ 14 и 15); кани — I тип (№ 1, 2, 11), II тип (№ 18) и III тип (№ 5); разлати съдове — паници и тави (№ 4, 16, 17); гърнета (№ 19).

Най-голяма е групата от съдове, които условно определяме с названието к у п и. Тя предлага и много данни по отношение тип, материал и техника на изработка. Към купите могат да се отнасят приблизително еднакви по размер, обърнати с основите нагоре, пресечено конусовидни съдове със или без перваз (№ 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15) на брой 7. По цвят на повърхността след изпичането на съда те могат да бъдат отнесени към два типа — със сив цвят или с червена повърхност. Що се отнася до качеството на глината, оформят се и два типа сред сивочерните купи. Някои от тях (№ 6, 7, 8) са изработени от глина с кварцови примеси, а други (№ 9, 10) — от добре пречистена глина. Всички съдове от тази група са работени на тежък грънчарски кръг. В съдовете № 9 и 10 се проявява явна склонност към имитация на формите на римската керамика независимо от грубата техника и сивия цвят, характерни за местното тракийско производство от същата епоха.

Размерите на купите от този вид се движат във височина от 4,2 до 6 см и в диаметър на устието от 9,3 до 14,2 см.

Купи от този вид не са рядкост в находките от некрополите на траките през римската епоха. От този вид са намерените в могила 1 в м. Балабанова борика в чашата на язовир Батак купи заедно с монети от V в., в погребение чрез трупоизгаряне.[3]

Другите две купи (№ 14, 15) са работени също на грънчарски кръг. След изпичането повърхността им е добила червен цвят, подсилен от положения върху кремавочервеникавата повърхност на съда неособено доброкачествен червен лак. При двата съда се чувствува известна разлика в

[3] Д. Ц о н ч е в. Сивата тракийска керамика в България. — ГНАМПв, III, 1959, с. 104, обр. 29, 30; Д. Ц о н ч е в и А т. М и л ч е в. Археологически разкопки и проучвания в чашата на язовир Батак. — ИАИ, XXXII, обр. 28.

кухненската керамика, произвеждана у нас през римската епоха, данни за чието производство намираме в керамичните центрове в Бутово и особено при с. Хотница, Великотърновски окръг.[13]

Бронзовата тока, намерена в некропола, е почти напълно сходна с една закопчалка, намерена в могилите при с. Св. Кирилово, датирана в IV в.[14] Абсолютен паралел представя токата, открита в некропол от III—IV в. до римската вила при с. Армира, Кърджалийски окръг.[15]

Единствената гривна от находката принадлежи към отворените бронзови гривни. Такива тънки гривни със стеснени краища, понякога украсени, понякога с апотропеични змийски глави, се срещат във всички късноантични некрополи и находища от III—IV в.[16]

Не е излишно да обърнем внимание на факта, че в погребалния инвентар най-често се срещат комбинирани в погребенията или некомбинирани, но влизащи в най-голямо количество в находките конически чаши или купи заедно с кани. В Панония комбинацията между чаша (коничен съд) и кана се счита за сакрална и примери от комбиниране на съдове от този вид има от християнските центрове от II половина на IV в. Във фрески в кубикулата в Пейч (II в. на н. е.) тази комбинация е култов символ.[17] При нас очевидно тя също е била известна.

Погребалните камери, образувани от тегули със значителни размери, също не се срещат рядко. В некропола в Кайлъка гроб 10 е покрит с шест масивни tegullae.[18] Гроб 2 при с. Св. Кирилово е също покрит с 3 тегули,[19] в меричлерския некропол от същата епоха гроб 8 в могила 2 е оформен по същия начин.[20] Така са били оформени и гробове, разкрити в северозападната част на Благоевград и датирани в късната античност.[21] В тази епоха обаче се сблъскваме и с примери на погребения чрез трупоизгаряне, в които погребалният инвентар с нищо не се отличава от разглеждания от нас от некропола в Беден. Петнадесет червени и сиви глинени съда от разглежданите от нас видове са намерени в огнище до трупоизгаряне в могила 1 в м. Балабанова борика в чашата на язовир Батак.[22] Такова е положението и в могила 2 от некропола в м. Дъното, пак там. Тракийският некропол при с. Поповица, Асеновградско,[23] също с трупоизгаряне, датира в IV в. и при погребенията е открит същият инвентар.

Освен сведенията за два от гробовете липсват възможности за по-обстойни наблюдения върху разположението на инвентара и съдовете в

---

[13] Непубликувани материали на Б. Султов.

[14] Т. Герасимов. Разкопки на могили при Св. Кирилово. — ИБАИ, XV, 1946, с. 182, обр. 63.

[15] Непубликувани материали на Я. Младенова от Кърджалийско.

[16] Ст. Станчев, Й. Чангова и Хр. Петков. Цит. съч., с 37, обр. 3 *1, 5*; Д. Аладжов. Разкопки на тракоримски могилен некропол... обр 22*2*.

[17] E. Bonis. Késórómai üvegleletek Aquincumbol, Budapest Régiségei, 1945, XIV, с. 571, обр. 10.

[18] Ст. Станчев, Й. Чангова и Хр. Петков. Цит. съч., с. 36.

[19] Т. Герасимов. Цит. съч., с. 182.

[20] Д. Аладжов. Разкопки на гракоримски могилен некропол... с. 91.

[21] М. Юруков. Благоевград, София, 1964. с. 16.

[22] Д. Цончев — Ат. Милчев. Цит. съч., обр. 28.

[23] Д. Цончев. Тракийски некропол при с. Поповица, Асеновградско. — ГМПО, I, с. 217.

самото погребение. За некропола от м. Чернаки при с. Павелско[24] е известно, че обикновено високите съдове са били поставяни до краката, а малките при главата и при това в комбинация от кани и чаши. Подобна закономерност се отбелязва и в некропола при Беден.

В некропола при Меричлери обаче има примери на погребение с трупополагане под тегули, но без погребален инвентар. Така е и в погребения 3 и 4 в некропола при с. Беден, м. Голямата чорква. И там инвентар няма, а погребалният обред е същият, както в другите погребения. Погребалните камери са ориентирани изток—запад. При погребение 4 костите на ръцете се намериха кръстосани под таза. При погребение 2 при същото положение на погребания се намериха и съдове в гроба. Това поставя въпроса, дали разглежданият некропол не може да бъде определен по време към началния период на проникване на християнската религия сред местното тракийско население, период, в който все още са съхранени много езически преживелици в консервативния погребален ритуал.

В некропола в м. Кайлъка при Плевен, датиран в ранната християнска епоха, обредът е същият както в некропола при Беден, в гробовете също по езически обичай са поставени съдове.[25] При Св. Кирилово гроб № 2 има същата ориентация, покрит е с тегули и съдържа също глинен съд.[26] Аналогичен е примерът и с некропола при с. Павелско,[27] където поради регионалната общност дори погребалният инвентар е от същите типове съдове.

Очевидно в погребалния обред у траките през IV в. на някои места, изглежда, най-вече в по-южните части на Балканския полуостров настъпват известни промени като резултат може би на разпространението на християнството като религия. В погребалния обред античните езически традиции сред населението, възприело трупополагането от римляните като резултат на романизация, се съчетават и проявяват с някои елементи на християнския култ. Културата, която централните родопски области показват в тази епоха по отношение керамичното производство, в универсалните типове и форми не се отличава от тези в целите български земи. Някои керамични типове обаче независимо от засиления процес на романизацията остават и като форми, характерни за тракийското грънчарство и в тези краища през късната античност, като доказателство за народностната принадлежност на своите творци.

ПОГРЕБАЛЕН ИНВЕНТАР

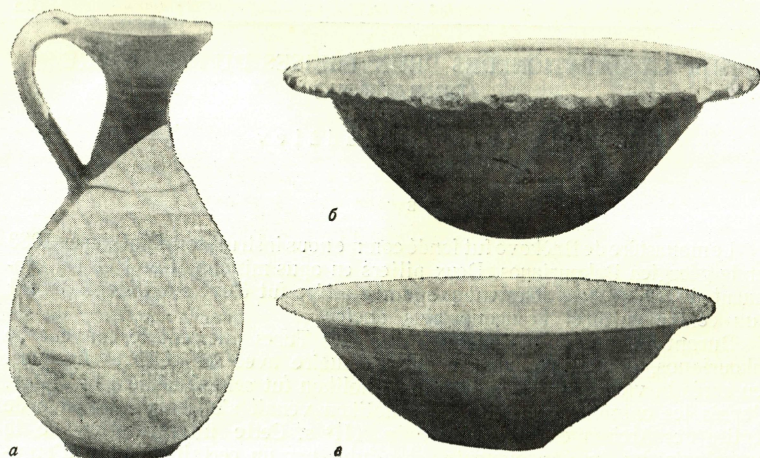
1. Кана. Кремаворозов цвят, добре пречистена глина, работена на тежък грънчарски кръг. По повърхността останки от тънък пласт недоброкачествен червенокафяв лак. Съдът има сферично тяло, яйцевидно изтеглено нагоре в тясна шийка и конично разширяващо се нагоре устие от ръба, на което започва дръжка, по-висока от ръба и с издатък в горната

24 В. Миков. Разкопки из Родопите. — ГПлНБМ, 1942, с. 28—29.

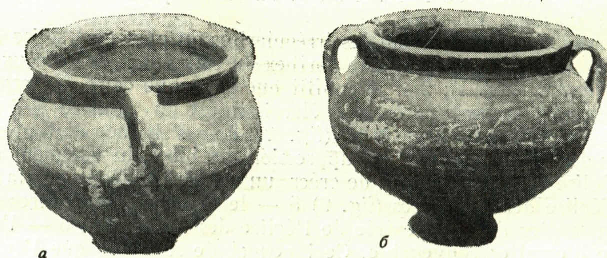
25 Ст. Станчев, Й. Чангова и Хр. Петков. Некрополът в местността „Кайлъка“ при Плевен... с. 40.

26 Т. Герасимов. Цит. съч., с. 182.

27 В. Миков. Разкопки из Родопите... с. 32.

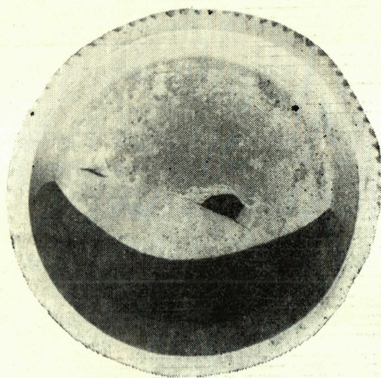
Обр. 5. Съдове от с. Беден

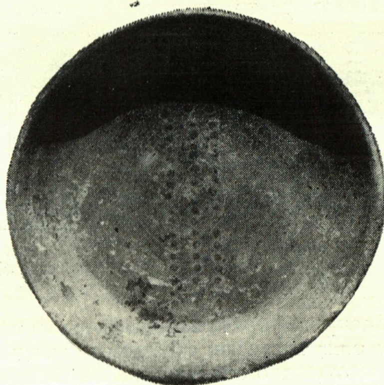
Обр. 6. Чаши от с. Беден

11. Кана. Жълтеникав цвят, добре пречистена ронлива глина. Повърхността е запазила следи от кафявочервен лак. Тяло — яйцевидно. Висока шийка с релефен пояс в основата. Устието е обърнат конус и има заоблен ръб. Дръжката е плоска, с релефен издатък горе при ръба на устието. Шийката в горната си част е опасана от 4 концентрични кръга. Дъното е поставено на пръстеновидно столче. Размери: височина 22 см, диам. на устието 8,5 см, диам. на дъното 5,2 см, диам. на плещите 12,5 см. ОИМ — Смолян, инв. № I/13 (обр. 5*а*).

12. Чаша. Червеникав цвят. Добре пречистена и изпечена глина. Тънък звънлив чиреп. Повърхността е покрита с червен лак. Сферично,

Обр. 7. Тавичка от късноантичен некропол при с. Беден

Обр. 8. Съд от късноантичен некропол при с. Беден

издължено в долната си част тяло. Дъно, малко, на пръстеновидно столче. Ръбът на устието е извит навън. Под него три малки вертикални дръжчици до най-издутата част на съда. С варовикови отложения. Размери: височина 8,8 см, диам. на устието 9 см, диам. на дъното 3,5 см. ОИМ — Смолян, инв. № I/5 (обр. 6*а*).

13. Ч а ш а. Жълтеникаворозов цвят. Тънкостенен съд с повърхност, покрита от тънък неравномерно положен слой от червеникавокафяв лак. Сферично, издължено в долната си част със заоблени плещи, над които образува къса прищипната шийка с леко завит навън ръб на устието. Стол-

21. Нож. Желязо. Корозирано. Едноостър. Има шип за поставяне на дървена дръжка, счупен отчасти. Размери: дълж. 15,7 см, ширина 2,7 см. ОИМ — Смолян, инв. № I/4 (обр. 10*б*).

22. Гривна. Бронз. Тънка, елипсовидна, отворени краища, стеснени. Патинирана. Размери: диаметър 6,8/5,7 см, ширина 0,4 см, дебелина 0,2 см. ОИМ — Смолян, инв. № I/55 (обр. 10*в*).

ПОЗДНЕАНТИЧНЫЙ НЕКРОПОЛЬ У СЕЛА БЕДЕН СМОЛЯНСКОГО РАЙОНА

Маргарита Ваклинова

(РЕЗЮМЕ)

Окрестности села Беден Смолянского района изобилуют древностями различных эпох. Не раз они являлись объектами исследований.

Некрополь в местности „Голямата черква“ относится к эпохе поздней античности в болгарских областях и, точней, к первой половине IV в. Материалы раскопанных захоронений состоят из большого количества керамики, являющейся характерной для той эпохи, и немногих металлических предметов. Погребальные камеры сложены из тегул значительных размеров, специально изготовлявшихся для таких случаев. Обнаруженные на том же месте захоронения в таких же камерах, но без погребального инвентаря и с ориентировкой восток—запад со скрещенными на груди руками ставит вопрос о проникновении христианской религии среди местного фракийского населения.

Создается впечатление, что в погребальных обрядах фракийцев в IV в. и в некоторых местах, главным образом в более южных областях Балканского полуострова, наступили известные изменения в результате распространения христианства. Об этом существуют писменные и археологические данные.

Производство керамики в центральных областях Родоп в ту эпоху своими универсальными типами и формами не отличается от распространен ного в остальных болгарских областях.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Проблемна комисия за изучаване миналото, бита и културата на населението в Родопите

РОДОПСКИ СБОРНИК

ТОМ III

Под редакцията на чл.-кор. ХР. ХРИСТОВ, доц. П. Петров и ст. н. сътр. СТР. ДИМИТРОВ

София · 1972

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ